

АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ

СТЕГНІЙ О.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Досліджено поняття агропромислової інтеграції, висвітлюється проблематика термінології, показана доцільність створення чіткої класифікації та виявлено основні класифікаційні ознаки існуючих видів інтегрованих організаційно-правових форм у сільському господарстві.

The concept of integrated business forms has been investigated; the range of terminology problems and the expediency of the creation of the accurate classification have been shown; basic classification features of the existing types of integrated business forms in agriculture.

Постановка проблеми. Розвиток економічних процесів, які відбуваються сьогодні в аграрній сфері економіки України, зумовив зростання інтенсивності конкурентної боротьби між сільськогосподарськими підприємствами. У більшості випадків окреме підприємство вже нездатне самостійно розробляти, виробляти і продавати продукцію, а досягнення конкурентних переваг можливе на основі утворення інтегрованих організаційно-правових форм.

Агропромислова інтеграція – явище, яке виникло як прояв прагнення до монополізації, а також як відповідь на певні вимоги часу, насамперед, пов'язані з необхідністю реалізації масштабних і дорогих проектів, з ускладненням виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції. Інтегровані організаційно-правові форми існують, діють, розвиваються, змінюють межі і значно впливають на стан економічних відносин в Україні. За своєю суттю інтегровані організаційно-правові форми утворилися внаслідок об'єднання підприємств або організацій.

Інтеграція у вітчизняному агропромисловому виробництві існує в різноманітних формах: холдинги, фінансово-промислові групи, концерни, корпорації, групи, інші бізнес структури. Вивчення інтегрованих організаційно-правових форм інтеграції в

* Науковий керівник – Красноруцький О.О., к.е.н., доцент

сільськогосподарському виробництві, необхідно визначити їх сутність, класифікувати та установити систему зв'язків, які їх поєднують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси створення і діяльності інтегрованих організаційно-правових форм завжди знаходились під пильною увагою вітчизняних науковців серед яких варто звернути увагу на: В. Я. Амбросова, В. Г. Андрійчука, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. Г. Федоренка, В. Н. Гончарова, В. М. Горбатова та інших. Науковці досліджували причини, мотиви, періоди і етапи створення інтегрованих організаційно-правових форм, особливості їх діяльності, переваги і недоліки. Інтегрованим організаційно-правовим формам належить дуже вагома роль в економіці України, що й викликає потребу дослідження їх діяльності.

При визначенні категорії агропромислової інтеграції суб'єктів господарювання використовуються різні поняття. В. Г. Андрійчук вважає, що агропромислова інтеграція - розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно та об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції зі сільськогосподарської сировини [10, С. 32]. П. Т. Саблук вважає, що аграрно-промислова інтеграція являє собою процес поєднання (синтез) сільського господарства і промисловості, економічною передумовою якого є безперервність науково-технічного прогресу, ґрунтується на сукупності виробничих взаємовідносин і різною мірою проявляється й удосконалюється протягом усього розвитку суспільного виробництва [11, с. 55]. Б. Й. Пасхавер трактує агропромислову інтеграцію, як закономірне, економічно обґрунтоване і соціально необхідне явище. Це результат еволюційної дії ряду чинників, пов'язаних з НТР, посиленням суспільного поділу і кооперації праці [9, С.124].

Що стосується інтеграційних організаційно-правових форм, то тут також присутня неоднозначність поглядів, деякі називають об'єднання: «інтегрована корпоративна структура» [1], «інтегрована структура бізнесу (ІСБ)» [8], «метакорпорація» [1], «диверсифікована система» [7], «інтергломерат» [5], «об'єднання» [6], «інтегровані підприємства» [3], «інтеграційні об'єднання» [4], «корпоративні форми» [4], «інтегровані корпоративні структури» [4], «інтегровані компанії» [3]. Така різноманітність понять свідчить про неоднозначність поглядів на інтегровані організаційно-правові форми, про недостатнє теоретичне обґрунтування і інтенсивність досліджень в

цьому напрямі, але це свідчить і про збільшення уваги до діяльності інтегрованих організаційно-правових форм, їх ролі в сучасній економіці.

Цілі статті. Метою публікації є аналіз існуючих організаційно-правових інтеграційних об'єднань та класифікація інтегрованих організаційно-правових форм сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Господарського кодексу України в державі можуть створюватися такі види інтегрованих організаційно-правових форм: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, холдинги, трести, комбінати, господарські товариства, кооперативи і промислово-фінансові групи [2]. В табл. наведено основні визначення вказаних інтегрованих організаційно-правових форм, сформульовані в Господарському кодексі України [2]. В українському законодавстві вищезазначені інтегровані організаційно-правові форми використовуються для позначення об'єднань підприємств.

Що стосується переваг чи недоліків від участі в інтеграційному об'єднанні, розглянемо деякі з них, при об'єднанні в асоціацію підприємство не втрачає своєї управлінської і виробничої самостійності, асоціація захищає інтереси своїх учасників в органах державної влади, учасники асоціації отримують належну інформацію, консультаційні та маркетингові послуги, налагоджують взаємовигідні партнерські відносини з іншими учасниками, та можуть добровільно вийти з асоціації. Недоліками є витрати на сплату членських внесків, обов'язковість виконання рішень керівних органів асоціації.

У підприємства об'єднаних в холдинг підвищується імідж та інвестиційна привабливість, є можливість розвитку виробничої та комерційної діяльності. Негативна сторона втрата самостійності управління виробничою і комерційною діяльністю підприємства, створюється багатоступенева система залежності і контролю.

Таблиця

Поняття і сутність інтегрованих структур, наведених в Господарському кодексі України

Інтегрована структура	Визначення поняття
1	2
Корпорація	Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними

	окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
Консорціум	Тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проєктів тощо)
Асоціація	Договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації
Концерн	Статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності
Холдинг	(holding - володіння) – суб'єкт господарювання, який володіє контрольними пакетами акцій інших (одного чи більше) таких суб'єктів, управляє їхньою діяльністю та контролює її
Фінансово-промислова група	Об'єднанням, яке створюється за рішенням КабМін України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, та з метою виробництва кінцевої продукції

продовження табл.

1	2
Трест	Об'єднання підприємств однієї або декількох галузей промисловості, учасники втрачають власність на засоби виробництва і виготовлення продукції, виробничу та комерційну самостійність, тобто об'єднують збут, фінанси, управління, а на суму вкладеного капіталу власники окремих підприємств отримують акції тресту, які дають їм право брати участь в управлінні та привласнювати частку прибутку
Комбінат	Об'єднання технологічно пов'язаних підприємств різних галузей, продукція одного з яких є матеріалами, напівфабрикатами для іншого; об'єднання кількох пов'язаних між собою технологічних виробництв, що зосереджені в різних галузях і послідовно обробляють або використовують сировину тощо
Господарське товариство	Підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та громадянами шляхом об'єднання їх майна й участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку
Кооператив	Юридична особа утворена фізичними або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своєї економічної, соціальної потреби на засадах самоврядування

Кооперативи можуть отримувати прибуток від інших сфер агробізнесу, доступ до стабільного матеріально-технічного постачання за мінімальними цінами, можуть акумулювати значні фінансові активи, переваги кооперативів — великомасштабне виробництво, розширення ринків збуту продукції. Але негативно сторона, це складнощі з оподаткуванням, можливі порушення демократичних норм управління кооперативом.

Концерни акумулюють значні фінансові активи, є перспективи науково-технічного і виробничого розвитку, збільшується інвестиційна привабливість підприємства. Але підприємство втрачає фінансову незалежність.

Консорціуми мають можливість реалізації масштабного проекту, який самотужки підприємство не може реалізувати, розширюють фінансові та виробничі можливості. Але мають тимчасовий характер об'єднання.

Трести отримують стабільний прибуток від діяльності, на підприємстві, мінімізація ризику за рахунок диверсифікації виробництва, оскільки трести, як правило, об'єднують підприємства різних галузей. Але втрачають самостійність управління діяльністю підприємства, створюється багатоступенева система залежності та контролю.

Фінансово-промислові групи мають підтримку з боку органів державної влади, отримують державних гарантій на залучення інвестицій, налагоджують взаємовигідні партнерські відносини з іншими підприємствами, банками і науково-дослідними установами, створюють фінансовий механізм для розвитку виробництва, підвищують конкурентоспроможність продукції, зростає стійкість підприємств. Але є труднощі з оптимізацією розміщення ресурсів, складність ведення фінансової звітності.

Окремі організаційно-економічні форми інтеграції підприємств можуть комбінуватися між собою, утворюючи складні структури.

Найважливішим інструментом дослідження інтегрованих структур є їх класифікація. Класифікація як засіб пізнання сприяють формуванню поняття про об'єкти, що класифікуються. Тому важливо, щоб сукупність інтегрованих структур була представлена в цілому, включаючи як відомі організаційно-економічні форми, так і можливі їх види. На сьогодні єдина класифікація інтегрованих структур відсутня. Існують різні класифікаційні підходи, які мають різні цілі.

Спираючись на проведені дослідження, а також на праці інших науковців, пропонуємо класифікувати інтегровані структури за такими ознаками: ступінь юридичної самостійності, принцип створення, ступінь об'єднання господарчої діяльності, характер створення, форма створення, пріоритет стратегічних цілей, форма взаємовідносин між учасниками, виробничі спільності компаній, форма управління. Результати дослідження представлено на рис. 1.

До класифікаційних ознак можна додати масштаб діяльності (регіональні, національні, транснаціональні), час існування (довгострокові, короткострокові), форма власності (приватні, державні і муніципальні, змішані), підприємства за участю іноземного капіталу), мета створення (виробничі, збутові, фінансові та інші), види зв'язків (горизонтальні, вертикальні, конгломератні).

Форма інтеграції	Ступінь юридичної самостійності	Принцип створення	Ступінь об'єднання	Характер створення	Форма взаємовідносин між учасниками	Форма управління
Концерн	Збереження та втрата юридичної самостійності	Концентрація підприємств	Об'єднання більшості	Статутне об'єднання сторін	Кооперування	Регулювання
Трест	Втрата юридичної самостійності	Концентрація підприємств	Об'єднання більшості	Статутне об'єднання	Концентрація	Централізація
Холдінг	Збереження юридичної самостійності	Концентрація капіталу і виробництва	Об'єднання більшості	Участь в капіталі	Централізація управління	Консолідація
Консорціум	Збереження юридичної самостійності	Спільність інтересів свобода вибору	Об'єднання окремих сторін	Тимчасове статутне об'єднання	Координування	Централізація
Стратегічний альянс	Збереження юридичної самостійності	Кооперація незалежних підприємств	Об'єднання окремих сторін	Договірний	Конкурентно-кооперативна	Координація
Асоціація	Збереження юридичної самостійності	Кооперація спеціалізації виробництва	Об'єднання окремих сторін господарської діяльності	Договірний	Централізація управління і виробництва	Координація

Рис. 1. Класифікаційні ознаки інтегрованих організаційно-правових форм

Висновки. Поняття «агропромислова інтеграція» охоплює велике різноманіття організаційно-правових форм підприємств, які не мають конкретно-історичного характеру – нові форми не витісняють вже існуючі, а лише розширюють і доповнюють їх. Все різноманіття

форм інтегрованих організаційно-правових форм може бути класифіковано за такими ознаками: ступінь юридичної самостійності, принцип створення, характер створення, форма створення, масштаб діяльності, час існування, форма власності, мета створення, види зв'язків та ін. Запропоновані ознаки є необхідними для розгляду усієї сукупності інтегрованих структур і потребують подальших досліджень.

Література:

1. Драчева Е. А. Проблемы определения и классификации интегрированных корпоративных структур / Е. А. Драчева, А. М. Либман // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — №4. — С. 38-53.

2. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. № 887 // Відомості Верховної Ради України — 1991. — № 24. — Ст. 272 (Із змін. і допов.)

3. Гончаров В. Н. Формирование производственно-технологической структуры интегрированных предприятий / В. Н. Гончаров, И. С. Николаенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 13. Ч. II. — Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2005. — С. 85-90.

4. Дерментли Ф. С. Моделирование интегрированных корпоративных структур в трансформационной экономике // Матеріали VIII Всеукраїнської наук. — метод. Конф. «Проблеми економічної кібернетики», присвяченої 35-річчю кафедри економічної кібернетики Донецького національного університету (Алушта, 6-8 жовт. 2003 р.). — Донецьк: Юго-Восток.2003. — С. 117-119.

5. Лафта Дж. К. Эффективность менеджмента организации: учебн. пособ. / Дж. К. Лафта — М.: Русская Деловая Литература, 1999. — С. 179-187.

6. Грудницкая С. Хозяйственное общество и хозяйственное объединение / С. Грудницкая // Юридический вестник. — 1998. — №3. — С. 115-118.

7. Забелин П. В. Основы корпоративного управления концернами/ П. В. Забелин. — М.: ПРИОР, 1998. — 131 с.

8. Горбатов В. М. Интегрированные структуры бизнеса: сущность понятий и классификация./ В. М. Горбатов // Российский экономический журнал. — 2006. — №2 (33) — С. 33-4

9. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду / Б. Й. Пасхавер, О. М. Онищенко, А. В. Молдаван [та ін.] / Редакція: Б. Й. Пасхавер (відп. ред.) [та ін.]. — Київ, 2001. — 351 с.

10. Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрийчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

11. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях) За ред. П. Т. Саблука.- К.:ІАЕ,1999.-532 с.